

Genealogiebeoefening in Groningen tot de zeventiende eeuw

Redmer Alma

Groningen is in Nederland een weinig representatieve provincie voor wat betreft de genealogiebeoefening in de late Middeleeuwen. Zeker vergeleken met Holland en enkele andere gewesten heerste hier op dat terrein bittere armoede. In dit artikel wordt geprobeerd het weinige dat er is, in kaart te brengen en te schetsen hoe de genealogie langzaam op gang kwam. De verschillende vormen van genealogiebeoefening passeren de revue, waarbij we ons vooral richten op de periode vóór 1600. Omdat het meeste materiaal ons indirect of in latere, bewerkte vorm bereikt heeft, besteden we ten slotte aandacht aan een aantal genealogen uit de zeventiende eeuw.

Inleiding

De provincie Groningen is, vergeleken met de meeste andere streken van ons land, niet ruim bedeed met laat-middeleeuwse bronnen. Ook ten aanzien van de genealogie is deze constatering van toepassing: genealogieën van enige omvang van vóór 1600 zijn er nauwelijks. Dat wil niet zeggen dat er geen genealogieën zijn die tot in de Middeleeuwen terugreiken. Vanaf de zeventiende eeuw vinden we genealogieën die soms tot in de veertiende of dertiende eeuw teruggaan. In veel gevallen is duidelijk dat deze pas laat zijn opgesteld op grond van toen voorhanden zijnde bronnen, zoals oorkonden in familiebezit, herinneringen en legenden. Van groot belang waren de vanaf 1596 in delen verschenen *Rerum Frisicarum historia* van Ubbo Emmius (1547-1625) en zijn in 1605 gedrukte lijsten van burgemeesters en hoofdmannen.¹ Het eerste werk bood een historisch kader tegen de achtergrond waarvan de genealogieën geplaatst werden; het tweede werk leverde namen van personen die in het stadsbestuur zitting hadden gehad en in de genealogie konden worden ingepast. Het belang van de grote historicus Emmius voor de geschiedbeoefening in Groningen kan nauwelijks overschat worden en het verbaast dan ook niet dat zijn werk door genealogen danig werd geplunderd. Toch vinden we in de zeventiende-eeuwse genealogieën ook sporen die aan niet anders dan zestiende- of zelfs vijftiende-eeuwse genealogische bronnen ontleend kunnen zijn, waardoor we indirect enig zicht krijgen op de bescheiden genealogische activiteiten in Stad en Lande vóór 1600. We zullen deze bronnen hieronder kort bespreken, om vervolgens de overgang naar de Nieuwe Tijd te schetsen.

Als de meest bescheiden en tegelijk betrouwbaarste vorm van genealogie kunnen we de familieannalen beschouwen: een contemporaine chronologische optekening van gebeurtenissen binnen de familie. Het betreft voornamelijk geboorte, doop, huwelijk en overlijden van familieleden, maar ook gebeurtenissen als vormsel of kloosterintrede kunnen gememoreerd worden. Het optekenen van dergelijke mijlpalen geschiedt vanuit het perspectief van het gezin als centrum van de eigen familie. Vaak zijn het losse vermeldingen, genoteerd in een manuscript dat men toevallig ter beschikking heeft. In andere gevallen lijkt de schrijver de bedoeling te hebben om met behulp van de annalen de wederwaardigheden van het gezin te volgen. Het opstellen van annalen kan door de volgende generaties als uitnodiging worden opgevat om deze voort te zetten, wat in een aantal gevallen leidt tot een familieregister. Enige vroege voorbeelden uit Groningen zijn aantekeningen van de families Elema en Helt, die verschillende generaties lang voortgezet zijn.² Veel algemener zijn de korte aantekeningen in handschriften, met incidentele vermeldingen van geboorte en overlijden. Dergelijke vermeldingen vinden we in de provincie Groningen vanaf de vijftiende eeuw en zij worden dikwijls als bron voor latere genealogieën gebruikt. Dankzij de hierna te noemen zeventiende-eeuwse genealogen Doys, Hooftman, Wicheringe en Coenders kennen wij een aantal gezinslijstjes uit hun respectieve voorgeslachten.³

De concrete aanleiding voor het op schrift stellen van deze gebeurtenissen is doorgaans niet te achterhalen. Overlijdensdata kunnen zijn bijgehouden om op de betreffende dag voor het zieleheil van de voorouders te bidden of om te controleren of de geestelijke instelling die daarmee belast was, zich wel van haar taak kweet. Bij gegoede families was er nog een reden om aandacht aan de overlijdensdata te besteden: de volgorde van overlijden van familieleden kon namelijk de erfopvolging in dramatische mate bepalen. We kunnen er in de meeste gevallen niet omheen dat veel aantekeningen gemaakt werden uit een puur genealogische belangstelling: de behoefte om de wederwaardigheden van het gezin voor het nageslacht vast te leggen.

Opvallend is dat de oudste annalen doorgaans een opsomming van geboortedata geven, vergezeld van de namen van de peters en meters, maar dus zelden de doopdata. De namen van de peters en meters drukken de verbondenheid van het gezin met zijn sociale en familienetwerk uit, zoals uit het volgende voorbeeld blijkt.

'Hille Clants, salyghe Rempt Jensema ende Bauwen dochter, worde gheboren anno M IIII^c ende XC des donderdages voer convectionis Pauli.⁴ These Jarges, Bywe in den Ham, Peye Entens weren fadders; Pfejye Entes als mede dat sibbeste bloet van Bauwe Jensema wegen.

Hiddo Jensema worde gheboren anno M IIII^c ende XCVII op dach translationis sancti Martini.⁵ Hilbrant Enthens, her Hilbrant toe Oldehove, Sytke Aykema weren fadders. Hilbrant Entens als mede dat sibbeste bloet van Bauwe Jensema wegen.⁶

In het bovenaangehaalde geval is dat heel duidelijk: de reden dat deze aantekeningen zijn overgeleverd, is dat de familie Jensema er belang bij had om in de

hille chint salyghc Rempt Jensema en Sonny Sochter wach ghebozen Anno. M. iij en de
 sesonders sage voer ghezonie pauli Dese jaere zynve in den hain peye Entens
 woren fassac peye entens als miedes sibbe bloet van Sonne Jensema wegen
 gesso Jensema wored ghebozen Anno. M. iij en xviij op sady translatione scti Martini
 Hilbrat Entens & Hilbrat toe als houe Sythe apheima woren fassac Hilbrant
 Entens als miedes dat sibbe bloet van Sonne Jensema wegen
 peye Entens salyghc was Hilbrant en Meye Entens moeder toe fin ide gesso Jensema
 menich maal onderzocht gaeft van nuy salyghc vader en moeder Rempt en Sonne
 Jensema voerf dat wy gheen sibbe bloet en gessen van onse moeder wegen dan
 die Entens voerf van joer moeder wegen

Genealogische aantekeningen Jensema uit het huisarchief Nienoord
 (coll. en foto Groninger Archieven)

zestiende eeuw de familierelatie met het geslacht Entens te benadrukken en in het
 peterschap van Peye en Hilbrant Entens bij de bovengenoemde dopen zag zij hier
 een bevestiging van.

Voor het sociaal functioneren van adellijke en aanzienlijke gezinnen was het net-
 werk van familie en relaties van groter belang dan voor boerengeslachten; het is
 dan ook niet verwonderlijk dat de zestiende-eeuwse familieannalen van laatstge-
 noemde zelden of nooit melding van peters en meters maken.

Een enkele keer blijkt een meer dan gemiddelde belangstelling voor de exacte
 geboortedatum. Edzard Rengers ten Post meldt dat zijn dochter Gratia in 1543
 geboren werd in de nacht 'tusschen den 27 ende den 28 februarii, umtrent twalff
 uren tho middernacht, na mijnen voelen een weinig na twalffen, na der vrouwen
 voelen de daer bij weren wat na twalven'. Wellicht dat zijn fascinatie voor de exacte
 datum uit astrologische belangstelling voortkwam. Zo maakt hij bij de geboorte
 van zijn dochter Lyse op 10 november 1550 melding dat dat gebeurde op 'een
 Mandach des avendts umtrent 8 uren, ende was die derde dach in die nije manen,
 in welker Luna regierde na de almanack Magiri, ende was up den selven dach die
 derde Aspectus Jovis unde Veneris'.⁷ Wat dit voor het arme kind betekende, noemt
 hij niet. Rengers lijkt overigens een uitzondering te zijn; astrologische verwijzin-
 gen ontbreken verder in de Groninger familieannalen.

Hergebruik van annalen

Familieannalen vormden vaak een bron voor later opgestelde genealogieën; we
 noemden hierboven al enige voorbeelden, die met vele aan te vullen zijn. Een goed
 voorbeeld van de wijze waarop gegevens uit annalen hergebruikt werden, alsmede
 van de motivatie bij het opstellen van gegevens, blijkt uit het volgende fragment uit
 de genealogie Wicheringe, die in de eerste helft van de zeventiende eeuw werd op-
 gesteld:

Willem Wicheringe is geboren anno 1469 op dien dach doen de eerste stien van Martini toren gelecht worde, 24 stienen int fundament breet, ende op dien dach doe hij verstierff 1548 worde de weerhaen op de toren geset: hij is getrouwt geweest met Truide Sickinga 1529, gewest sijnde Burgemeister 1536, out 80 jaren,

sterff op Margrieten avent 1548, sonder kinderen na te laten, vererfde syn goet op syn nichte Greete Gaikema, overmits syn neve Geert Wicheringe voor hem verstorven waer, [...] so dat daer mede de meeste goederen van Wicheringe an de Clanten ende Hoorenkens quamen te vervallen.⁸

Ongetwijfeld wist Willem tijdens zijn leven te vertellen dat hij geboren was op de dag van de eerstesteenlegging van de Martinitoren – nog altijd een prominent gebouw van de stad Groningen. Op de dag dat hij stierf, 13 juli 1548, zullen de familieleden getroffen zijn door het toeval dat zijn leven tot op de dag samenviel met de bouw van de toren (waarbij we natuurlijk niet kunnen uitsluiten dat de familieoverlevering hier en daar wel een dagje kan hebben gesmokkeld) en dat feit op schrift hebben gesteld. Ten aanzien van die gegevens is de genealogie dus exact, waar voor het overige in de genealogie Wicheringe dikwijls met een jaartal volstaan wordt.

Interessant is verder de naam van Willems vrouw: 'Truide Sickinga'. In werkelijkheid heette zij Trude Gisens; haar zuster Anna was gehuwd met Dr. Johan Sickinghe.⁹ Het verschijnsel dat een naam van een vrouw verward wordt met die van haar zwager, is zeer algemeen. Opmerkelijk is dat niet; het is ook tegenwoordig heel normaal dat men niet de meisjesnaam van de eigen grootmoeder kent, maar wel de achternaam van een oudoom. De laatste staat immers onder die naam in het telefoonboek en *zijn* achternaam staat op de voordeur, terwijl grootmoeder in het dagelijks leven de naam van haar man voert. Als men zich dan niet realiseert dat de oudoom slechts aangetrouwd is, kan gemakkelijk worden aangenomen dat zijn achternaam in de eigen kwartierstaat voorkomt. De ervaring leert dat die vergissing al eeuwenlang dikwijls optreedt. Ook in wapenkwartierstaten verschijnen regelmatig als kwartieren de wapens van aangehuwde familieleden, zonder dat er van bewuste falsificatie sprake is.

Het laatste aspect dat in het hierboven geciteerde fragment de nodige nadruk krijgt, is het erfrechtelijke gevolg van Willem Wicheringes overlijden op hoge leeftijd: de goederen erfdén op zijn nicht Grete Wicheringe, weduwe Gaykinga, en daardoor kwamen deze aan andere geslachten die slechts in de vrouwelijke lijn van de Wicheringes afstamden. Halverwege de zestiende eeuw zal het ongetwijfeld de aandacht hebben getrokken dat Willems erfenis aan slechts één erfgenaam kwam – het stad-Groninger erfrecht kende toen nog geen recht van representatie,¹⁰ zodat het naaste bloed nog exclusief al het goed erfde met voorbijgaan van kinderen van eerder overleden verwanten. Dat de daaropvolgende erfgenamen andere achternamen droegen, zal in die tijd echter nauwelijks verwondering hebben gewekt. In de zeventiende eeuw was het gevoel van dynastiek bewustzijn en agnatische verwantschap echter al veel sterker. Dat de erfenis uit de familie Wicheringe raakte, was toen een gedenkwaardiger feit.

Reeksen en parentelen

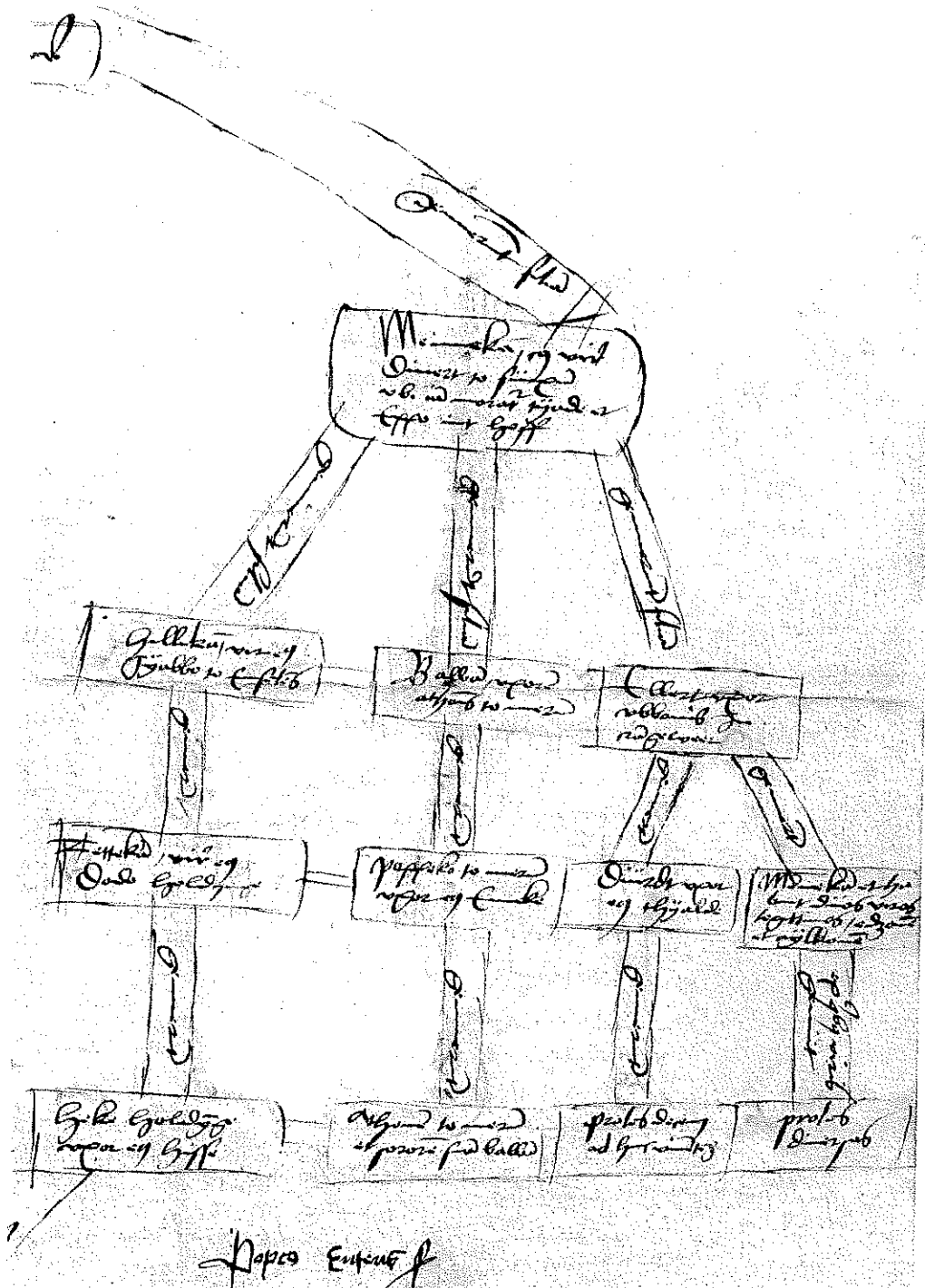

De vroegste vormen van voorstellingen van verwantschap die we, buiten de annalen, in Stad en Lande aantreffen, zijn afstammingsreeksen en parentelen. De oudste betreffen vrijwel allemaal families met Oost-Friese connecties. Een van de oudste van deze reeksen is een schema van de voorouders van Hiddeke te Wijtwerd, de vrouw van de bekende Oost-Friese hoofdeling Focke Ukena († 1435). Haar vader was volgens dit overzicht Sjabbe te Garreweer (die we inderdaad uit oorkonden van 1380 en 1385 kennen), hoofdeling te Garreweer en Dijkhuizen, en zijn vrouw Ailske. Deze zou een dochter zijn van een Caspar, hoofdeling in den Ham bij Loppersum, en Bawe, die op haar beurt erfdochter was van Haico te Wijtwerd (Oosterwijtwerd) en Ailske of Ulske.¹¹ Met dit echtpaar zijn we dan omstreeks 1300 aangeland. Helaas vinden we in de bronnen, buiten Sjabbe te Garreweer, geen van deze personen terug. Wel weten we dat Focke Ukena en Hiddeke te Wijtwerd de ouders waren van Sjabbe to Garreweer, genoemd naar zijn grootvader, en van een dochter Ulske Ukena. Van deze laatste stammen alle latere Ripperda's af, die de huizen te Oosterwijtwerd, Garreweer en Dijkhuizen bezaten. De afstamming van de illustere oude voorouders tot rond 1300 zou de herkomst van deze goederen goed verklaren. De reeks is mogelijk de oudste genealogie uit de Ommelanden, opgesteld in de vijftiende eeuw, als het geen latere falsificatie betreft.¹²

Van de familie Houwerda bestaat een laat-zestiende-eeuws parenteel, in de hand van Gerlich Houwerda, uit de Oost-Friese tak van dit geslacht, en twee nauw verwante exemplaren uit dezelfde tijd in de hand van Ubbo Emmius.¹³ Deze bevatten ook gegevens over de Ommelander nazaten van dit geslacht als Winken, Popinge en Ripperda, en gaan vermoedelijk op oudere aantekeningen terug, maar het is de vraag aan welke zijde van de Eems de genealogie is samengesteld.

Een andere reeks geeft de afstamming van het geslacht Clant van Stedum in de vrouwelijke lijn van Aycke Gockinga, die leefde in 1364. Deze afstammingsreeks is in een zestiende-eeuwse versie overgeleverd.¹⁴ Dit is dan eens een genealogisch werkje dat geen Oost-Friese connecties lijkt te hebben, hoewel er een iets afwijkende versie in de hand van Ubbo Emmius is overgeleverd die de familie aan het Oost-Friese gravenhuis koppelt.¹⁵

Dat de hiervoor genoemde afstammingsreeksen en parenteel hun bestaan wellicht alle te danken hebben aan wijzen uit het oosten, is niet ondenkbaar. Mede dankzij genealogen als de leden van de familie Von Wicht en Eilard Loringa († 1643)¹⁶ stond de Oost-Friese genealogiebeoefening al vroeg op een hoger plan en vóór de met name bekende genealogen bestonden daar al oudere genealogische tradities dan in de Ommelanden. Verder vinden we bij Loringa onder andere genealogieën Ripperda, Tamminga en Houwerda, waarvan de laatste terug zal gaan op het eerder genoemde parenteel. Van deze drie genealogieën is niet zeker of zij in Oost-Friesland of in de Ommelanden opgesteld zijn. In Oost-Friesland lijkt de genealogie zich te richten op de afstamming van de adel van de hoofdelingen op het hoogtepunt van hun macht: het einde van de veertiende en het begin van de vijftiende eeuw. De rijkere Oost-Friese traditie bezorgde de Ommelanden overigens ook andere genealogieën van geslachten waarvan leden zich later aan deze

Fragment van een parenteel met verwanten van Sicko to Osingeweer. De tekst luidt: [Wabbo et Bawe, coniuges in Osyngeweer] genuerunt filiam Menneka, cuius vir Diuert to Siuxum, ubi iam mora[n]tur Tyade et Eppo int Hoff: genuerunt filiam Hillekam, vir eius Syabbo to Enselens, genuerunt Tettekam, vir eius Dodo Holdynge, genuerunt Heke Holdynge, uxor eius Hisse; genuerunt filiam Bawam, uxorem Athonis to Merum, genuerunt Poppeko to Merum, uxor eius Enneke, genuerunt Athonem to Merum et sororem suam Bawam; genuerunt filiam Ewert, uxor Ubbonis in Crangeweer, genuerunt Diurdt, uxor eius Thyalde, genuerunt proles decem ad huc viventes; [Ewert et Ubbo] genuerunt Mennekam et habuit duos viros legitimos Edzonem et Aylkonem, ex quibus viris genuit proles diversas.¹⁷ (coll. en foto Groninger Archieven)

zijde van de Eems vestigden. Invloed van Friese genealogen was in de zestiende eeuw minder aanwezig; het aantal verbintenissen tussen beide zijden van de Lauwers was dan ook gering. Van enkele families uit Friesland, als Tjarda van Starckenborgh, beschikken we echter wel over oudere genealogische fragmenten. Opvallend is dat we geen vroege stamreeksen ontmoeten, maar alleen reeksen en parentelen die een verbinding leggen tussen nazaten en een illustere voorvader in de vrouwelijke lijn. Agnatisch besef was in de Stad en Ommeland zeker niet afwezig – wat alleen al daaruit blijkt dat achternamen meestal en wapens vrijwel altijd in mannelijke lijn vererfd – maar in de late Middeleeuwen veel minder sterk dan daarna.

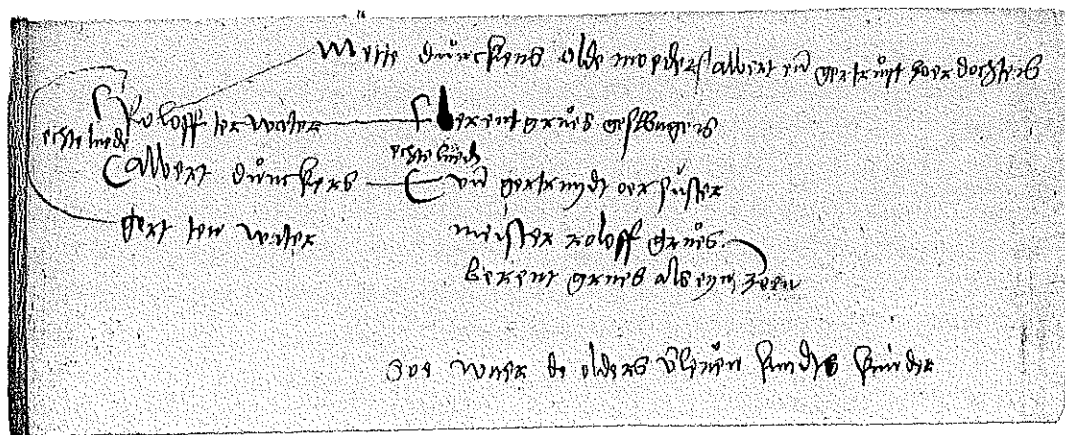
Utilitaire genealogie

Veel ouder dan de genealogiebeoefening als hobby of met een sociale functie is de genealogie die een praktisch doel kende. Daarbij gaat het in eerste instantie natuurlijk om erfeniskwesties. Hiervan willen we drie vroege voorbeelden noemen. Het oudste betreft de parentelen die werden opgesteld na het overlijden van Sicko to Osingeweer († 1505). In zijn testament uit 1475 noemt hij zijn elf vijfde-graadsverwanten en een vierde-graadsverwant via zijn vaders halfzuster. Toen hij dertig jaar later op hoge leeftijd overleed, waren de erfgenamen een graad opgeschoven en werden parentelen opgesteld, uitgaande van zijn grootouders en overgrootouders.¹⁸ Dit zijn de oudste, systematisch opgezette parentelen uit de provincie.

Deze parentelen hebben het familiearchief Van Ewsum niet meer verlaten en hebben geen navolging gekend in andere genealogieën. De volgende twee voorbeelden geven aan dat er ook vruchtbaarder gebruik van gemaakt kan worden. Uit omstreeks 1540 dateert een korte aantekening van de hand van de secretaris van de hoofdmannenkamer, Everhardus van Emden.¹⁹

Het stamboomje geeft aan dat Albert en Gertruyt Duncker beiden dochters waren van Mette Dunckers (weduwe van Hilbrant Duncker, die in het schema niet ver-

*Stamboom Duncker van de hand van Everhardus van Emden, omstreeks 1540
(coll. en foto Groninger Archieven)*

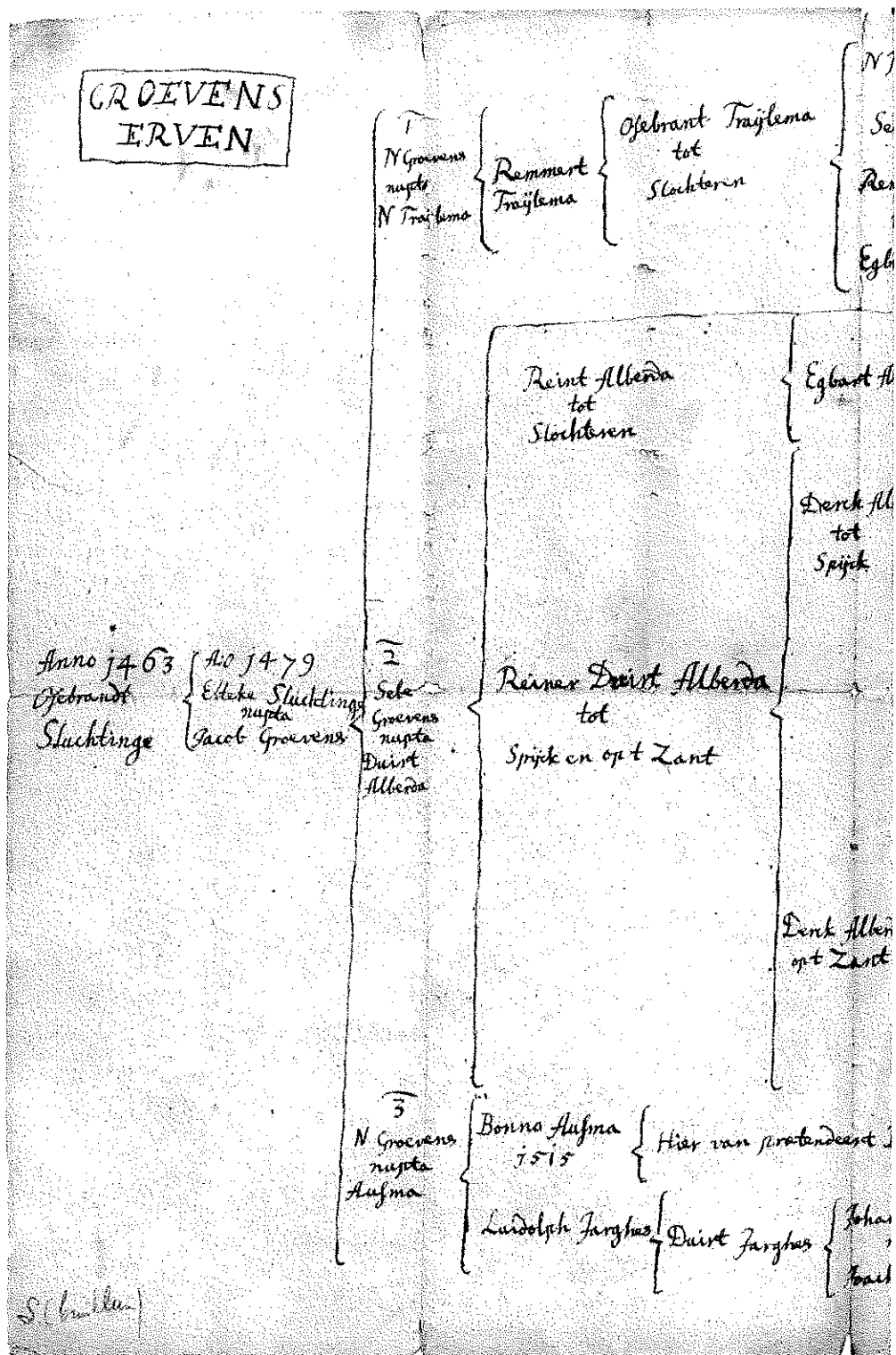

meld wordt). Albert had uit haar huwelijk met Roloff ten Water een zoon Gert; Gertruyt huwde Berent Gruys en had bij hem een zoon Mr. Roloff Gruys, die jong overleed met nalating van een zoon Berent. 'Soe waer de olders verleven kindts kinder', voegt Van Emden ter verduidelijking toe; als de ouders overleven, erven kleinkinderen, bedoelt hij daarmee te zeggen, want het schema zal zijn opgesteld in verband met de erfenis van grootmoeder Mette Duncker, die haar beide dochters en één kleinzoon overleefde. De overlevende kleinzoon Gert ten Water zal daardoor, zo mogen we aannemen, de gehele erfenis van Mette verkregen hebben. De warrige wijze van noteren geeft aan dat de secretaris er niet aan gewend was een duidelijk genealogisch schema op te stellen, hoewel hij toch in zijn dagelijkse praktijk als griffier bij vele erfeniskwesties optrad en op dat moment al halverwege zijn vijftigjarige ambtsduur was. Vermoedelijk heeft dit ondoorzichtige schemaatje in de zeventiende eeuw gediend bij het opstellen van een handschriftgenealogie Gruys, waarbij het begrijpelijkerwijs niet geheel juist geïnterpreteerd werd. Zo vond het uiteindelijk zijn weg tot in de genealogie van die familie uit 1961 en indirect in de stamreeksen Polman Gruys in het *Nederland's Adelsboek* tot 1933.²⁰

Een laatste, vroeg-zestiende-eeuwse erfenis die veel genealogisch gevolg gehad heeft, is die van het echtpaar Jacob Grovens en Eteke Sluchtinge. Van een erfeniskwestie was aanvankelijk niet echt sprake: nadat laatstgenoemde in 1505 overleed, traden haar vijfdegraadsverwanten geruisloos in haar erfenis. Een deel van de goederen en rechten behielden de erfgenamen echter lange tijd in gedeeld bezit; tot aan het einde van de zeventiende eeuw worden zij als 'Grovens' erven' vermeld. Na honderd jaar was niet meer geheel duidelijk wie tot de erfgenamen behoorden en in welke verhouding zij tot de erflater stonden. Aangezien de erfgenamen in 1505 al verwanten in de vijfde graad waren met een gemeenschappelijke voorouder omstreeks 1400, kan men zich voorstellen dat het in de zeventiende eeuw niet meer lukte om de verwantschap met het echtpaar Grovens juist weer te geven. De erfgenamen zagen zich toen als nazaten van het echtpaar, waar zij in feite verre achterneven waren.²¹

Deze zeventiende-eeuwse genealogische exercitie leert ons met al haar gebreken iets over de eerdere genealogiebeoefening. Is het immers niet opmerkelijk dat de nazaten van de adellijke geslachten Fraylema, Alberda en Aulsema niet in staat waren hun relatie tot deze belangrijke erflaters beter te benaderen? Bij gebrek aan eerdere geschillen over de Grovenserfenis, was er voor hen aanvankelijk geen noodzaak om aantekeningen of kennis over hun verwantschap te bewaren. De idee dat zij met het echtpaar verbonden waren, was voldoende; hoe de relaties exact lagen, was van minder belang. Dit lijkt typerend voor het beperkte genealogisch bewustzijn van de laat-middeleeuwse Groninger elite. Met het ontluikend historisch besef in de zeventiende eeuw – niet in de laatste plaats geholpen door het werk van Emmius – moest veel van de grond af opgebouwd worden en kon men nauwelijks terugvallen op genealogische aantekeningen van belang.

GROEVENS ERVEN

Fragment van een parenteel, opgesteld in verband met een geschil om een deel van de nalatenschap van het echtpaar Jacob Groevens en Eteke Sluchtinge (coll. en foto Groninger Archieven)

Lijsten

Genealogische belangstelling die het persoonlijke ontstijgt, ziet men in de interesse in lijstjes van geslachten; een voorliefde die we in alle tijden aantreffen. Het ligt voor de hand dat die belangstelling zich vooral richt op adellijke of patricische geslachten. Het geeft de opsteller de mogelijkheid om het idee te krijgen dat hij een groot aantal geslachten kan overzien, zonder zich uitputtend met het verzamelen van genealogische gegevens bezig te hoeven houden.

Een van de oudste van dergelijke lijstjes is een opsomming van geslachten en personen die rond het midden van de vijftiende eeuw deel uitmaakten van de stadsregering, oftewel het 'eedspil' zoals het in de aantekening zelf heet. Een origineel is niet overgeleverd, maar er zijn twee afschriften van bekend: één uit het eind van de zestiende en één uit de zeventiende of achttiende eeuw.²² De laatste versie bevond zich in een convoluut met onder andere een extract uit de brouwersgilderol, vandaar dat juist in deze versie allerlei wendingen ten aanzien van brouwers zijn toegevoegd, die we in de oudere versie niet aantreffen en ook in het origineel niet zullen zijn voorgekomen: Johan Potter was 'een Borgemeester binnen Groningen geweest, alhoewel sijn vader een smid was' en bij de familie Casse: 'waaren hoepenbinders, nochtans meede in den Raad gekoosen'.

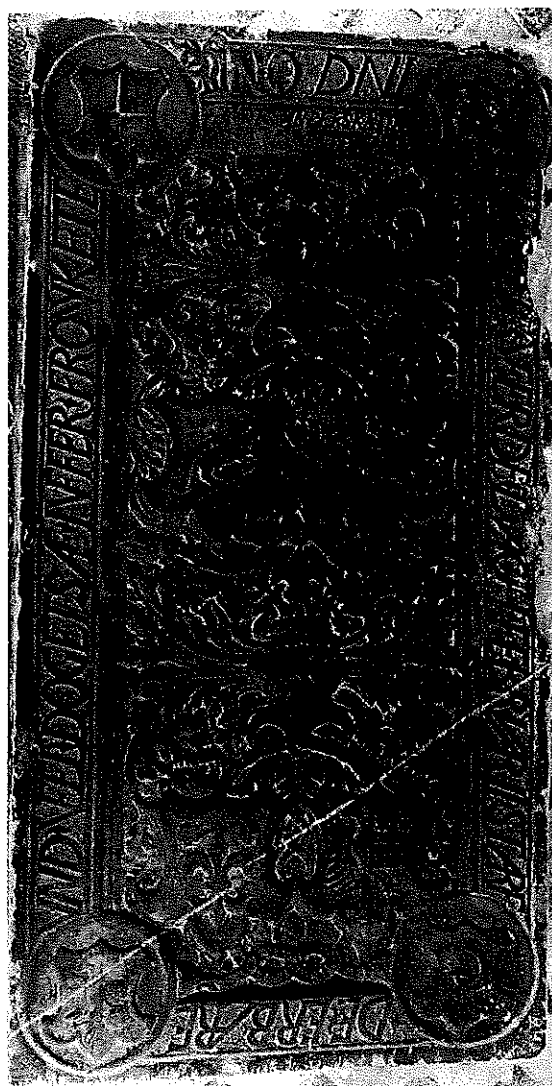
Alle personen en geslachten die in de aantekening vermeld worden zijn in archiefbronnen terug te vinden rond 1440-1460 en het heeft er alle schijn van dat we de oorspronkelijke aantekening moeten dateren in de tweede helft van die eeuw.²³ De aantekening geeft een vrij volledige lijst van wie de schrijver als de 'eerlicke, guijde, rijcke luijdenn' kende die aan de stadsregering deelnamen. Verder geeft zij beknopte informatie over de herkomst, professie en familierelaties van de verschillende personen en geslachten.

'Hoernekens geslachte in Gronnijngen gebortich eerlicke doegenachtige guijde luijden, meede regenthen in Gronnijngen gewesenn, neerwerlde²⁴ rijck, anders dan se behijlicket hebbenn.

Garmet Alma, Meene Alma, twee gebroderen vann Sawert vann eerlicke guijde rijcke huijsluijden geboertich. Beide broderss gehilcket inn Gronnijngen ann twee gesusterenn vann Ther Brugghenn gheslachte unnde meede in 't eetspill gewesenn.'

Interessant is de aantekening omdat eruit blijkt dat men de geslachten op agnatische wijze ordent: een vroeg besef dat men patricische geslachten met de achternaam kan karakteriseren, ondanks dat de schrijver zich er wel van bewust is, dat het huwelijk het beste paspoort is tot de raadszaal en dat maatschappelijke posities dus niet enkel in mannelijke lijn vererven.

Dergelijke lijstjes komen we vaker tegen; ook kroniekschrijvers mogen zich er graag van bedienen. Sicke Benninge (omstr. 1455-1530) verzucht in 1527 dat men destijds de raadsliden placht 'uut den geslachten ende stammen to kesen van de Huijnge, van de Jarges, van de Sickinge, van de Kathers, van de Clanten, van de Schaffers, van de Hornkens, van de Ulgeren, van de Konerdes', waar het in dat jaar ver van afgeraakt is. De regenten 'der olde stammen' zouden zich in hun graf omdraaien als zij de nieuw gekozen raadsheren zouden zien zitten.²⁵ De kro-

*Grafzerk van Frouke Cater († 1561), vrouw van
Roelof ten Holte, in de kerk te Zeerijp met kwartieren
Cater, Ripperda, Schultinga, To Godlinze en in de
hoeken Huinga, Ukena, Boute(?) en Ter Borch
(foto Stichting Provinciale Groningse
Oudheidkundige Commissie)*

niekschrijver Abel Eppens (1534-1590) noemt als de oudere adellijke families in de Ommelanden 'die Ripperda to Fermsum und Winsum; Clant to Leermsum, Stedum, Usquert, Uthhuysen; Umpteda up Sandt, Uthuysen, Lellens, to Stedum; Brosema to Zandeweer; Heemsters in Munsters verandert to Loppersum; Entens to Middelstum; Ewsum aldaer, tho Wessinge, Sauwert; Tammingen; Unsten; Harsen; Jarges; Leuwe etc.; over Reyddiep Gensema, Gaykinghe und andere; in die Manner [Marne] Dijksterhuys, Manninga', enzovoorts.²⁶ Opvallend is dat Eppens, anders dan Benninge, de geslachten soms aanduidt met het brandpunt van hun machtspositie. Zo meldt hij bijvoorbeeld dat de Heemsters te Loppersum 'verandert' zijn in Munsters en inderdaad is het geslacht Van Munster in de positie van

zijn voorouders Heemstra getreden.

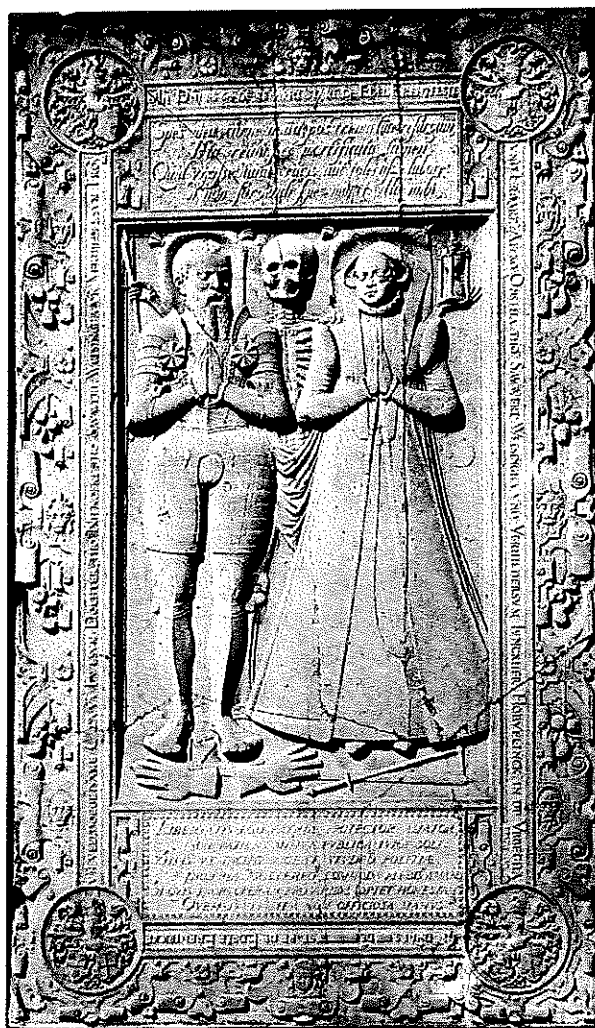
Het aantal voorbeelden van dergelijke lijstjes is eenvoudig uit te breiden. Deze voorbeelden kunnen volstaan om aan te geven dat het classificeren van geslachten per familienaam plaatsvond.²⁷ Hoewel posities en politieke carrières in de vrouwelijke lijn vererven, is de achternaam het handvat waarbij men een familie grijpt. In het geval van adellijke geslachten doet de naam van de plaats waar zij gevestigd zijn, soms meer recht aan de realiteit als een machtspositie in de vrouwelijke lijn is vererfd.

De geboorte van de Groninger genealogie in de zestiende eeuw

In de zestiende eeuw komt langzamerhand de genealogische belangstelling op gang. Het is niet eenvoudig om hiervoor een duidelijke oorzaak aan te wijzen. Het zwaartepunt van de activiteiten lijkt meer op het platteland te liggen dan in de stad Groningen. Zo treffen we wapenkwartierstaten met vier of acht kwartieren eerst op zerken in Ommelander kerken aan en pas later in Groningen – en dan nog meest bij adellijke overledenen van buiten de stad. In de vijftiende en de eerste helft van de zestiende eeuw komt de keuze voor bepaalde wapens nog lang niet altijd overeen met de voorouderlijke kwartieren; vanaf de tweede helft van die laatste eeuw is dat steeds vaker het geval.²⁸ We kunnen vermoeden dat dit mede ingegeven wordt door de veranderingen in de structuur van de Ommelander adel. De pogingen rond 1500 om te komen tot de oprichting van een Ommelander ridderschap, dwong de adel zich te bezinnen op zijn begrenzing en de basis van zijn adeldom.²⁹ Bovendien namen met het verlies van de staatkundige onafhankelijkheid en de aanneming van landsheren de contacten met de andere Nederlandse gewesten toe. De beoefening van de genealogie zal zo met andere mogelijkheden tot profilering, als heraldiek, naamgeving en funerair prachtvertoon, van buiten de provinciegrenzen zijn geïmporteerd.

De heraldiek is de meest in het oog springende exponent van deze nieuwe ontwikkelingen. De echte genealogiebeoefening lijkt daar voorlopig op achter te blijven. Kroniekschrijvers als Sicke Benninge en Abel Eppens weiden in hun werken enkele keren uit over familierelaties. Benninge doet dit om aan te tonen hoezeer bepaalde personen verweven waren met de sociale elite van hun tijd, Eppens doet dit om te illustreren hoe goed zijn schoonmoeder, 'een olde matroen van older geslechte', haar verwantschapsrelaties uit het hoofd wist op te noemen.³⁰ Voor het overige lijken beide kroniekschrijvers, net als hun tijdgenoten,³¹ weinig genealogisch geïnteresseerd te zijn geweest, hoewel zij wel zeer standsbewust waren en dus het belang van familierelaties maar al te zeer onderschreven.

We kennen maar één zestiende-eeuwse genealoog bij name die werkzaam was binnen de provinciegrenzen: de Friese katholieke balling Rinnert van Solckema die zich in de laatste decennia van die eeuw wijdde aan verschillende genealogische en heraldische werken. Hij is het bekendst als opsteller dan wel bewerker van de *Conscriptio exulum*, een wapenboek van zijn Friese medeballingen. Minder

Grafzerk van Aepko Onsta († 1564) en Gela van Ewsum († 1574), uit de kerk te Wetsinge, met kwartieren Onsta, Tamminga, Van Ewsum, To Rasquert, Rengers, Van Laer, Manninga en In den Ham (foto Stichting Provinciale Groningse Oudheidkundige Commissie)

bekend is het werk dat hij verrichtte op het gebied van de Groninger genealogie en heraldiek, waar hij zich na zijn tweede huwelijk met de stad-Groninger burgemeestersdochter Lamme Wifringe op toelagde. Twee werken moeten in dit verband genoemd worden, beide verenigd in één band en berustend in het Fries Museum. Ten eerste is Van Solckema opsteller van de *Conscriptio nobilium Groningensium*, een helaas onvolledig overgeleverd alfabetisch wapenboek van geslachten die stamden uit of geparenteerd waren aan Groninger families.³²

Zijn tweede belangrijke werk is het *Linagieboek*, een huiskroniek of *Hausbuch*, waarin hij verhaalt over zijn eigen leven en dat van zijn voorouders en verwanten. Van Solckema stamde uit een geslacht dat op de rand van adel en eigenerfden balanceerde. Door zijn huwelijk beschikte hij over een uitgebreid familienetwerk in de stad Groningen, dat hij in zijn boek minutieus beschreef. Zijn werk is

duidelijk geschreven voor zijn eigen nageslacht en is wat dat betreft vergelijkbaar met de kroniek van zijn hervormde generatiegenoot Abel Eppens.

Zijn bronnen voor wat betreft het Groninger gedeelte worden voornamelijk gevormd door familieoverlevering. Zoals gebruikelijk wordt de status van zijn vrouws voorouders af en toe wat hoger aangeslagen dan we uit historische bronnen zouden opmaken – het aantal families dat hij als adellijk karakteriseert is groot –, maar op de keper beschouwd ontbreken grote pretenties. Veel aandacht besteedt hij aan zijn familie in het licht van de woelige tijden van de Tachtigjarige Oorlog. Zijn boek biedt een boeiend inzicht in het eerbegrip en de sociale aspecten, die in het leven van de Groninger elite grote een rol speelden en waarover we door andere bronnen maar weinig ingelicht worden. Eén voorbeeld moge dat illustreren.

Zo verhaalt hij hoe zijn schoonzuster Gese Wifringhe door de religieuze polarisatie in de tweede helft van de zestiende eeuw ongehuwd is gebleven. Zij had trouwbeloften ontvangen van een Groninger uit nette familie, Johan Schaffer, maar toen beider vaders ervan hoorden, wilden zij geen toestemming geven 'want Dirck Schaffer was en groten gues ende Harmen Wyffrinck en groten papist'. Het huwelijk kon daardoor niet ingezegend worden, maar de jonge geliefden bleven wel door de trouwbeloften gebonden. Johan heeft toen echter 'al den beloften ende verbontenis op hem genomen ende op sijn zyel, quiterende den juffer van allen zonden die daer vor God ende bij den menschen van mochten comen, gevende mede daarvan een quijtbrieff mit grote eden ende juramenten ende also zijn sij gescheiden'. Het gevolg was dat Johan geen geschikte echtgenote kon krijgen, 'want geen juffers van eren en bigeerden geenner die menedich waer'. Gese Wifringhe had wel een goed huwelijk kunnen sluiten, maar zij wilde niet als eerste van beide trouwen, zodat 'sij hoer bloyenden schoennen joecht ende jonckheyt also verseten heft'.³³

Hoe genealogisch van aard het werk van Van Solckema ook is, het is geen gewone, verticale genealogie, die personen in heden en verleden met elkaar verbindt, zoals we dat bij de genealogen na hem aantreffen. De structuur is veeleer horizontaal, gericht op de persoon te midden van zijn netwerk van bloed- en aanverwanten. De genealogie dient daarmee voor hem hetzelfde doel als voor de bovengenoemde kroniekschrijvers. Het is daardoor ook beperkter van blikveld dan de enigszins vergelijkbare huiskroniek van de Overijsselse edelman Sweder Schele (1569-1639) uit dezelfde tijd. Schele, een nazaat van het Groninger geslacht Ripperda, biedt veel meer genealogie zoals wij dat kennen. Zijn genealogieën – hij geeft ook schema's en niet alleen verhalende tekst – gaan verder terug in de tijd en de voorouders worden in een historische context geplaatst.³⁴

Vernieuwend bij Van Solckema is wel dat hij zijn lopende verhalen lardeert met wapenkwartierstaten van de familieleden die hij behandelt. Hij ziet personen duidelijk als de optelsom van hun kwartieren, waaraan zij mede hun sociale identiteit ontleen. De kwartieren representeren hierbij geslachten, meer dan individuele personen. Vóór de zeventiende eeuw vinden we in Stad en Lande geen kwartierstaten waarbij namen van personen zijn ingevuld. De oudste mij bekende bevinden zich in het in 1660 opgestelde *Nobiliarium Groningantum*, dat hieronder ter sprake komt.

De belangrijkste collectie redelijk uitgewerkte Groninger genealogieën vinden we in de handschriften van de zeventiende-eeuwse Friese verzamelaar Gerlich Doys (1626-1685). Zijn schoonmoeder was een Alberda en daardoor was Doys' vrouw, Maria Goraisky van Goray, verwant aan vele Ommelander adellijke geslachten, hoewel haar exotische achternaam dat niet zou doen vermoeden. Doys verzamelde bestaande genealogieën die her en der in familiebezit waren, en vulde deze aan met eigen kennis en informatie van derden. Zo vinden we bij hem genealogieën Coenders en Tamminga, die terug lijken te gaan op genealogieën uit het begin van de zestiende eeuw. Uit diezelfde eeuw zullen ook nog genealogische fragmenten Lewe, Alberda en Rengers stammen, maar de meeste andere families lijken door hemzelf onderzocht op grond van mondelinge mededelingen, de werken van Emmius en enkele archiefbronnen. Echte eigen genealogische arbeid op het terrein van een Groninger geslacht verrichtte hij alleen bij de opstelling van de stamboom Luersema uit Feerwerd. Omdat een tante van zijn vrouw gehuwd was met een nazaat van dat geslacht en in de voorouderlijke borg in die plaats beschikte over een groot aantal vijftiende- en zestiende-eeuwse akten, was Doys in staat een enigszins correcte genealogie op te stellen.³⁵

De opeenvolgende generaties van de bekende Gelderse genealogen Van Rhemen hebben in hun genealogische verzameling ook Groninger geslachten opgenomen, maar zij hebben weinig oud materiaal tot hun beschikking gehad.³⁶ De meeste genealogieën die zij aanhalen, dateren uit de tweede helft van de zestiende eeuw. Waar zij oudere gegevens aanhalen, hebben zij die doorgaans geput uit de archiefbronnen die hun ter beschikking stonden. Aan eigen archief ontleenden zij materiaal voor een genealogie Ulger, die dan ook voornamelijk de Deventer takken van dit stad-Groninger geslacht behandelt.³⁷ Ook (wapen)kwartierstaten vormen voor hen een belangrijke bron voor het reconstrueren van Groninger familiere-laties. Verder hebben zij gebruik gemaakt van de ook elders overgeleverde genealogieën als Houwerda, Manninga en Onsta.³⁸ Het enige bij mijn weten unieke materiaal dat lijkt te steunen op oudere genealogische activiteit betreft de genealogie Huninga, die tot in de veertiende eeuw reikt.³⁹ Van de overige verzamelingen die enkele oude Groninger genealogieën bevatten, noemen we de in 1615 opgestelde *Frisicae nobilitatis genealogia* van Upcke van Burmania (†1615) en de collectie Buchell-Booth, maar hun belang is aanzienlijk beperkter.⁴⁰

Groninger genealogen in de zeventiende eeuw

De eerste vaardige genealoog van eigen bodem was Barthold Wicheringe (1589-1652). Hij is vooral bekend geworden door de kaart van Groningen en de Ommelanden die hij in 1616 uitgaf. Aanvankelijk was het de bedoeling dat deze in dat jaar bij de folio-uitgave van Emmius' boek zou verschijnen, maar door een conflict met de uitgever is dat niet gebeurd.⁴¹ Het was in feite de eerste echte nieuwe kaart sinds de kaart van Jacob van Deventer uit 1545, die het kaartbeeld zeventig jaar lang

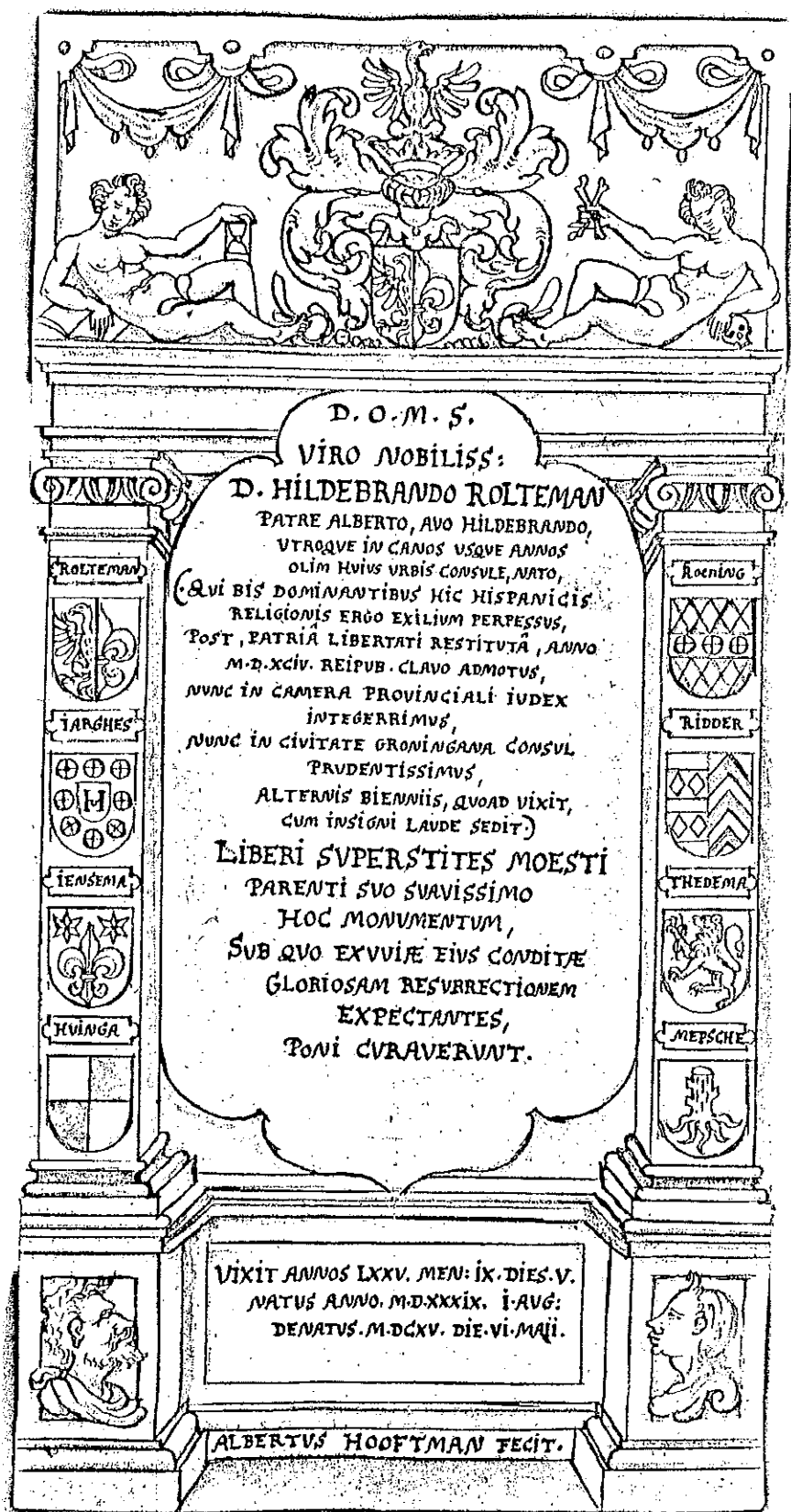
Hij was dus in staat om de oude oorkonden in familiebezit te lezen en te interpreteren, iets wat in die tijd nog helemaal niet zo vanzelfsprekend was.⁴⁴ Kritisch brongebruik is doorgaans een veel latere uitvinding. Daarnaast heeft hij vooral geput uit de werken van Ubbo Emmius, die hij natuurlijk goed kende. Van zijn hand zijn tevens een genealogie Jarges⁴⁵ alsmede nog enige kleinere fragment-genealogieën in het handschrift van de hierna te noemen Albert Hooftman. Vermoedelijk is nog maar een klein deel van zijn genealogische arbeid opgespoord.

Albert Hooftman van Eichelberg (1594-1652) is opsteller van een 'Geslacht Boeck van de Hooftmans, ende derselver geallieerde vrienden: Item Contrafeitsels van de Graven op de Steenen in de kerken tot Embden, Bremen ende Groningen', waarin hij een aantal, meest verwante geslachten behandelt. Het handschrift werd volgens aantekening voorin door zijn vader, Gillis Hooftman, in 1592 aangelegd en in 1610 aan hem vanuit Bremen toegezonden. Vervolgens heeft de zoon er met vaardige hand wapens en tekeningen van grafzerken aan toegevoegd, alsmede een aantal genealogieën, die in beperkte mate gebruik maken van oudere Groninger gegevens.⁴⁶ Het boekje bevat tevens een genealogie Entens en fragmenten van enige genealogieën van de hand van Barthold Wicheringe, die we hiervoor reeds ontmoetten.

Wilhelm Coenders van Helpen (1629-?) verzamelde in 1660 uit verspreide genealogieën de gegevens over de Stad-Groninger en Ommelander adellijke geslachten, aangevuld met gegevens uit de *Rerum Frisicarum historia* van Ubbo Emmius. Hij bracht deze samen in een handschrift met de titel 'Kort verhael van de afkomste der principaelste Edelen van Stat Groningen en Omlanden tot op dese tegenwoordige euwe, insonderheijt haere dappere daeden, waepens, naemen en toenaemen, bij een vergadert uijt verscheijden autoren, geschreven boecken, en brieven door Wilhelm Conders van Helpen, anno 1660'.⁴⁷ Bekender is het werk echter geworden onder de titel *Nobiliarium Groningenum* en onder die titel is het in 1886 ook uitgegeven.⁴⁸

Coenders' magnum opus is een onvolledig allegaartje van gegevens, per geslacht geordend, waarbij hij putte uit Emmius' boeken – als voornaamste bron voor de 'dappere daeden' –, grafzerken en oudere handschriften, die zelden ouder lijken te zijn dan de zestiende eeuw. Er is reden om aan te nemen dat Coenders zijn verzameling samenstelde met een specifiek doel: te komen tot de oprichting van een Ommelander ridderschap. Hij en zijn broer Frederik zijn tevens ontwerpers van de zogenaamde Coenders-kaart van omstreeks 1677, die inhoudelijk gebaseerd was op de eerdergenoemde kaart van Barthold Wicheringe, en tekeningen van adellijke huizen bevat.⁴⁹

Hiermee hebben we de zeventiende-eeuwse Groninger genealogen die van ouder materiaal gebruik maakten, zeker niet uitputtend behandeld. De meeste anderen hielden zich echter voornamelijk met de eigen familie bezig, zoals Henricus Alting, die in 1644 uitgebreide stambomen van verwante geslachten opstelde, die tot in de veertiende en vijftiende eeuw terugreiken.⁵⁰ Wicheringe, Hooftman en Coenders verzamelden echter ook gegevens van andere, niet-verwante geslachten.

Grafzerk van Hildebrant Rolteman (1539-1615), destijds in de Martinikerk te Groningen.
Tekening door diens kleinzoon Albert Hooftman van Eichelberg (part. collectie)

Het karakter van de oudste Groninger genealogie

Overzien we het oudste genealogische materiaal uit Stad en Lande, dan zijn er meer verschillen ten aanzien van dat in de omliggende gebieden dan alleen de kleine productie. De genealogie in Friesland vertoonde een sterke wisselwerking met de fantastische geschiedschrijving die in dat gewest bloeide en een grote ideologische lading had. Beide waren sterk gebaseerd op de mythe van de Friese Vrijheid en de plaats van de Friese adel daarbinnen.⁵¹ De Groninger genealogie is daarmee vergeleken bijzonder netjes: we vinden slechts weinig fictie als Romeinse en Trojaanse herkomst of afstamming van legendarische Friese vrijheidsstrijders. De uitzonderingen daarop zijn dikwijls afkomstig uit de werken van Emmius en zo indirect weer aan de fantastische geschiedschrijving ontleend. Zo noemt Coenders in het *Nobiliarium* als voorvader van de Onsta's een jonker Meinolt Onsta die in 1248 bij Aken sneuvelde. Zijn dood werd vervolgens gewroken door de inname van Aken door de Friezen, die de stad aan de keizer overdroegen. Het wapen-Onsta (een zwarte leeuw op rood, dus kleur op kleur) zou ter gedachtenis aan deze Meinolt ontworpen zijn.⁵²

In de zeventiende eeuw herkennen we meer patronen van elders. Zo is het een algemeen verschijnsel dat met het toenemend belang van de agnatische verwantschap afstammingsreeksen tot stamreeksen worden: bewust wordt gestreefd naar een verbinding met een bepaalde voorvader in mannelijke lijn. De eerder aangehaalde afstammingsreeks van Hiddeke te Wijtwerd, die de herkomst van haar goederen verklaarde, treffen we bijvoorbeeld ook in aangepaste vorm aan, waarbij haar overgrootvader in vrouwelijke lijn de achternaam Ripperda meekrijgt. Zo werden de erfgoederen die via Hiddekes dochter aan het geslacht Ripperda kwamen, met terugwerkende kracht ook aan dat geslacht gekoppeld.

Een ander veel voorkomend verschijnsel dat ook in Groningen toegepast wordt, is de tendens om de oudste generatie van een stamreeks te voorzien van aanvullende levensbijzonderheden. Geliefd is een vermelding van het ridderschap van een stamvader of diens relatie met een keizer. Zo krijgt het geslacht Jarges een stamvader Jarch Jarges aangemeten, 'in Engeland geboren, 1155 van Richard I, Koning van Engeland, tot Ridder geslagen anno 1199'.⁵³ Dergelijke voorbeelden zijn er vele. Ridderschap was overigens in het algemeen een reden om bepaalde personen in de stamreeks of kwartierstaat op te nemen. Zo vermeldt Doys in de genealogie Sickinghe als vrouw van Peter Sickinghe Wennetien Alma, dochter van de ridder Redmer Alma († 1503), die in feite haar broer was. De kinderloos overleden ridder Albert Jarges († 1454) werd in de stamreeks Jarges opgenomen. Deze ridders haalden overigens ook allen het *Nederland's Adelsboek*; ook in latere eeuwen bleven zij geliefde stamvaders. De verfraaiingen die we aantreffen, hebben gemeen dat zij een familie zelden of nooit terugvoeren op afstammings van vorsten of gefeodaliseerde geslachten. Een relatie tot de keizer of een ridderslag van een vorst tastte, voor het gevoel van de zeventiende-eeuwer, de oorspronkelijke vrije afkomst van het geslacht niet aan. In zoverre is er dus wel enige overeenkomst met de Friese genealogische ideologie. De Oost-Friese genealogie richtte zich, zoals we al opmerkten, ook op de periode van vóór de opkomst van het Oost-Friese gravenhuis

halverwege de vijftiende eeuw. Daar vinden we een vergelijkbare rol weggelegd voor ridders en goede relaties met keizers en vorsten.

Al deze pretenties begeven zich op het niveau van individuele personen en hebben geen grote genealogische gevolgen. Een van de weinige voorbeelden van een verdergaande fictie vinden we in de genealogie Ten Ham bij Doys.⁵⁴ Hier vinden we het in de zestiende eeuw opgekomen geslacht Ten Ham, dat gekoppeld wordt aan de vijftiende-eeuwse hoofdelingen in den Ham te Loppersum en vervolgens aan de veertiende-eeuwse Caspar, hoofdeling in den Ham bij Loppersum, die we in de afstammingsreeks van Hiddeke te Wijtwerd tegenkwamen. Beide verbindingen zijn echter fictief. In het licht van de geschillen waarin de Ten Hams in het einde van de zestiende eeuw verwickeld waren met de familie De Mepsche, opvolger van de oude hoofdelingen te Loppersum,⁵⁵ is het goed te verklaren dat het geslacht Ten Ham pogingen ondernam om zijn machtspositie in die plaats een steviger genealogische basis te geven en de eigen stamreeks aanzienlijk verlengde.

Conclusie

Wat ons tegenwoordig, meest indirect, is overgeleverd aan bronnen voor genealogisch onderzoek van vóór 1600 is ongetwijfeld maar een fractie van wat destijds opgesteld is, maar het is voldoende om te concluderen dat de genealogie in Stad en Lande maar relatief weinig beoefend werd. De vroege vormen waren voornamelijk gericht op het eigen gezin en op de afstamming van bepaalde voorouders in de vrouwelijke lijn. Agnatische genealogieën bestonden vrijwel niet. Vanaf de zestiende eeuw wordt deze achterstand langzaam ingelopen, waarbij men sterk gehinderd werd door het ontbreken van oudere tradities. Op grotere schaal werden genealogieën opgesteld; we zien een toename van kwartierstaten met familiewapens op grafzerken en vanaf de zeventiende eeuw verschijnen de eerste kwartierstaten met personen. Sindsdien zal er weinig verschil met de genealogiebeoefening in andere gewesten meer zijn, zij het dat de achterstand ten aanzien van de beschikbare genealogische bronnen van vóór die eeuw nooit helemaal meer ingehaald kon worden. Voordeel was wel dat latere genealogische ficties over het algemeen makkelijker te scheiden zijn van de historische feiten dan in Friesland en Oost-Friesland, waar de genealogieën nog altijd voor een deel gebukt gaan onder het werk van vroegere, minder kritische genealogen.

Noten

1. U. Emmius, *Rerum Frisicarum historia, distincta in decades sex ...* (Leiden 1616); U. Emmius, *Series consulum, eorumque qui ante eos consulari potestate fuere in civitate Groningana, ab anno MCCLX ad praesens hoc tempus digesta ...* (Groningen 1605).
2. F.R. Elema, *Genealogie Elema* (Ermelo 1965) 19-23, lopend over de jaren 1496-1625; R.H. Alma, 'Een handschrift uit de familie Grelle', *Gruoninga* 38 (2003) 22-23, over de jaren 1527-1676.
3. Deze en enkele andere familieannalen uit de zestiende eeuw worden aangehaald in: R.H.

- Alma, 'Vernoeming in de stad Groningen en de Ommelanden in de 16de eeuw', *Naamkunde* (2003-2004) in druk.
4. 21 jan. 1490. Het betreft Hille Jensema, de latere vrouw van Otto Clant.
 5. 4 juli 1498.
 6. Groninger Archieven (GrA), Huisarchief (HA) Nienoord, inv.nr. 690.
 7. De in Deventer uitgegeven almanak van Ambrosius Magirus.
 8. GrA, Familiearchief (FA) Gruys, inv.nr. 545.
 9. *Nederland's Adelsboek* 44 (1951) 272.
 10. Het recht van nazaten om in de plaats van vooroverleden ouders te treden in geval van erfopvolging bij versterf.
 11. De genealogie vinden we onder andere in het *Stambuch* van Sweder Schele (zie hierna noot 34) en in een achttiende-eeuws extract hieruit, GrA, HA Farmsum, inv.nr. 942 (hiernaar gedrukt in M. ten Broek, 'Drie borgen bij Appingedam (Garreweer, Dijkhuizen en Wijtwerd)', *Groningsche Volksalmanak* (1935) 39).
 12. Voor bedenkingen ten aanzien van de juistheid, zie: R.H. Alma, 'Adel en boeren rond Appingedam in de late Middeleeuwen', in: J.E. Emmelkamp, *De historie van boerderijen en molens in de gemeente Appingedam* (Bedum 2005) 19-26.
 13. De parenteel in de hand van Houwerda bevindt zich in Stadtarchiv Emden, Reg. I 703, Nr. 20, de twee andere exemplaren in Niedersächsisches Staatsarchiv Aurich, Rep. 4, B VIII, Nr. 4, en Rep. 241, Ms. A 17 b. Ook Van Rhemen beschikte over een genealogie (zie hieronder noot 38).
 14. Gelders Archief, HA Verwolde, inv.nr. 785 (gedrukt in W.H.E. van der Borch van Verwolde, 'Clant van Stedum', *De Nederlandsche Leeuw* 66 (1938) 449.
 15. Niedersächsisches Staatsarchiv Aurich, Rep. 241, Ms. A 17 b.
 16. A. Pannenburg, 'Eilard Loringa und seine Genealogien', *Jahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer zu Emden* 12 (1897) 1-35.
 17. 'Wabbe en Bawe te Ozingeweer verwekten een dochter Menneke, wier man was Diuert te

- Siuxum (waar nu wonen Tyade en Eppe in 't Hoff); verwekten een dochter Hilleke, haar man Syabbe te Enselsens, verwekten Tetteke, haar man Dode Holdynge, verwekten Heke Holdynge, zijn vrouw Hisse; [Menneke en Diuert te Siuxum] verwekten een dochter Bawe, vrouw van Athe te Merum, verwekten Poppeke te Merum, zijn vrouw Enneke, verwekten Athe te Merum en zijn zuster Bawe; [Menneke en Diuert te Siuxum] verwekten Ewert, vrouw van Ubbe in Crangeweer, verwekten Diurdt, zijn vrouw Thyalde, verwekten tien nu nog levende kinderen; [Ewert en Ubbe] verwekten Menneke en had twee wettige echtgenoten Edze en Aylke, uit welke mannen zij verschillende kinderen had.' De vertaling, die in 1964 is gepubliceerd (zie vorige noot) bevat een storende fout: stammoeder Menneke wordt daarin gesteld na haar huwelijk met Diuert te Siuxum hertrouwd te zijn met Eppe in 't Hoff, terwijl deze in feite slechts de bewoner van Diurts huis vijftig jaar later was. Deze Eppe komt daardoor sinds 1964 ten onrechte in vele gepubliceerde kwartierstaten voor op de plaats die Diuert te Siuxum toekomt.
18. GrA, FA Van Ewsum, inv.nr. 379, kopieën uit omstr. 1540. In vertaling uitgegeven in G.W. Nanninga, 'De vrouw van Sicke Tammen, Bawetho Merum?', *Gruoninga* 10 (1964) 57-58.
 19. GrA, Archief Hoge Justitiekamer, inv.nr. 40, t.o. fol. 7.
 20. H.L. Hommes, 'Bijdragen tot genealogieën van oude adellijke geslachten in Stad en Lande XV. § 25. Gruys', *De Nederlandsche Leeuw* 78 (1961) 5-26; zie de handschriftgenealogie weergegeven in k. 7-8.
 21. Het hierbij afgebeelde parenteel bevindt zich in GrA, FA Lewe, inv.nr. 1. Voor de reconstructie van de familieverhoudingen, zie R. Alma, 'Grovens' erven', in: E. de Boer m.m.v. R. Alma, *De stichter, de stukken en de schenkers van het Oldenklooster bij den Dam* (Spijk 2004) 391-456.
 22. Het oudste, maar minder volledige exemplaar bevindt zich in: Bibliothèque Nationale, Parijs, Ms. Néerlandais, inv.nr. 44, Recueil de Coutu-

- mes de la ville de Groningue (uitgegeven in H.O. Feith, 'Vervolging der hervormden te Groningen 1566-1570', *Bijdragen en Mededeelingen betreffende de Geschiedenis en Oudheidkunde, inzonderheid der provincie Groningen* 8 (1871) 290-291). Het tweede, jongere afschrift bevond zich in de bibliotheek van de Fraeylemaborg en is in 1971 geveild (uitgegeven in P.J. Blok, 'De herkomst van den Groninger stadsadel', *Groningsche Volksalmanak* (Groningen 1898) 78-82).
23. Formsma dateert, in navolging van Feith, het stuk op omstreeks 1568 (W.J. Formsma, R.A. Luitjens-Dijkveld Stol en A. Pathuis, *De Ommelanden borgen en steenhuizen* (Assen 1973) 295), mede op grond van de vermelding van 'olde Johann Theem', die hij ten onrechte met zijn zestiende-eeuwse naamgenoot Johan Thedema identificeert.
 24. 'Neerwerlde' betekent nooit.
 25. *De kroniek van Sicke Benninge 1e en 2e deel* (kroniek van Van Lemego), J.A. Feith, ed. (Utrecht 1887) 175 en 176.
 26. *De kroniek van Abel Eppens tho Equart*, J.A. Feith en H. Brugmans, ed. (Amsterdam 1911) 109-110.
 27. In het voorbijgaan maken we nog melding van twee lijstjes van adellijke geslachten in Stad en Lande uit omstreeks 1536 (gedrukt in Alma, 'Grovens' erven', 416).
 28. R.H. Alma, 'De vroegste ontwikkeling van de Groninger heraldiek', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 54 (2000) 22.
 29. R. Alma, 'De Ommelanden ridderschap (1498-1516)', *Virtus* 10 (2003) 7-70.
 30. *De kroniek van Abel Eppens* I, 394-396.
 31. Voor de genealogische belangstelling van Johan Rengers ten Post, zie R.H. Alma, 'Een kroniekje van Johan Rengers ten Post', in: *Gruoninga* 37 (1992) 140-147.
 32. R.H. Alma, 'Conscriptio nobilium Groningensium. Het wapenboek van Rinnert van Solckema (ca. 1590)', *Gruoninga* 48 (2003) 82-111.
 33. Fries Museum, R. van Solckema, *Linagieboek*, fol. 83r.
 34. A. de Bakker en D. Schlüter, 'Gott betert disen tidt'. *Jonker Sweder Schele: ooggetuige van de Tachtigjarige Oorlog* (Oldenzaal 1995); C. Gietman, 'Het adellijk bewustzijn van Sweder Schele tot Weleveld', *Overijsselse Historische Bijdragen* 87 (1992) 83-114.
 35. De betreffende akten zijn door middel van korte regesten als bijlage bij de genealogieën Douwema en Luersema in het handschrift Doys opgenomen.
 36. Dirk van Rhemen (1567-1636), Steven van Rhemen (1565-1644), Steven Gerhard van Rhemen (1615-1676) en Steven Unico van Rhemen (1645-1719).
 37. Gelders Archief (GeA), Handschriften Van Rhemen, dl. 7, O 58-63.
 38. GeA, Handschriften Van Rhemen, dl. 7, H 690, M 46-49 en O 77. De genealogieën Houwerda en Manninga zijn overigens vermoedelijk beide op Oost-Friese bodem vervaardigd (zie hierboven).
 39. GeA, Handschriften Van Rhemen, 7 H 726-728; zie: O.D.J. Roemeling, 'Oldambtster geslachten', *De Nederlandsche Leeuw* 97 (1980) 4, 213-248.
 40. Zie voor eerstgenoemde P.N. Noomen en G. Verhoeven, 'De genealogie van de Friese adel volgens Upcke van Burmania (Aebingha van Hijum, Aebingha van Blija)', *Genealogysk jierboek* (1994) 141-143.
 41. J.J. Vredenberg-Alink, *De kaarten van Groningerland* (Uithuizen 1974) 52.
 42. GrA, FA Gruys, inv.nr. 545.
 43. 'Bet' betekent nog.
 44. Een deel van zijn archieven berust nu in GrA, FA Van Iddekinge. Hierin vinden we verschillende stukken waarop hij achterop korte aantekeningen heeft gemaakt.
 45. GrA, FA Jarges, inv.nr. 7.
 46. Het origineel bevindt zich in particulier bezit op Epemastate te Ijsbrechtum. De Groninger Archieven bezit een kopie (Genealogische verzameling, inv.nr. 306).
 47. Het autograaf bevindt zich in GrA, FA Lewe, inv.nr. 782; twee latere afschriften door Mr. Onno Tamminga baron Alberda van Rensuma

(1754-1829) en Mr. D.F.J. van Halsema (1736-1784) bevinden zich thans in GrA, FA De Marees van Swinderen, inv.nr. 687, en GrA, Collectie Handschriften in folio, inv.nr. 252. Naar deze laatste twee afschriften is de hierna genoemde editie vervaardigd.

48. *Nobiliarium Groningum van Wilhelm Coenders van Helpen*, H.O. Feith ed. (Den Haag 1886); onder de titel 'Kort verhaal ...' verscheen het in de jaargangen 1885 en 1886 van het *Algemeen Nederlandsch Familieblad*.

49. A. Pathuis, 'De datering van de kaart der gebroeders Coenders', *Groningse Volksalmanak* (1958) 20-26; N. Tonckens, 'De kaart van de gebroeders Coenders en de plannen tot oprichting van een Ommelander ridderschap in de 17de eeuw', *Groningse Volksalmanak* (1961) 20-48; H. Feenstra, *Adel in de Ommelanden* (Groningen 1988) 65-71.

50. Johannes-a-Lascobibliotheek, Emden, Hs. Kunst

Nr. 97. Zie ook E. von Reeken, 'Handschriftliche Aufzeichnungen des Emders Predigers Menso Alting (1541-1612) und seines Sohnes, des Professors der Theologie Dr. Heinrich Alting (1583-1644)', *Quellen und Forschungen* 24 (1975) 1-24; C.J. Polvliet, 'Het geslacht Alting', *Algemeen Nederlandsch familieblad* 2 (1885) 233-241 en 3 (1886) 9-16.

51. P.N. Noomen, 'Suffridus Petrus en de Friese identiteit', *It Beaken* 56 (1994) 146-187.

52. Coenders, *Nobiliarium*, 1.

53. GrA, FA Jarges, inv.nr. 7.

54. Gedrukt, op de oudste generaties na, in H.L. Hommes, 'Bijdragen tot genealogieën van oude adellijke geslachten in Stad en Lande VII. § 15. In den Ham en Ten Ham', *De Nederlandsche Leeuw* 67 (1950) 37.

55. Aangehaald in A. Pathuis, *Groninger gedenkwaardigheden* (Assen-Amsterdam 1977) 121.